

merkantil, sodišče I. stopnje v Ljubljani; Gradec 22. marca 1728. — 23. lb., njuna prošnja, 1. dec. 1729. Pri organiziranju obrata poleti 1729 sta se sklicevala na cit. ces. generale, ponovljen 31. avg. 1729. — 24. Star. reg. I, fasc. 37. Prim. njegovo izjavo v pritožbi cesarju, 15. nov. 1731. — Kot urbarško dajatev na zemljišče pred klostrskimi vrati tik ob mešč. strelišču na Poljanah je plačeval letno 5 gld. — 25. Star. reg. I., fasc. 37, magistrat. poročilo vicedomu, 20. jul. 1741; sod. prot. 1735, str. 42; prosi magistrat za znižanje davkov za l. 1730, 1731, 1732, 1733. Znižani so mu bili za polovico. — 26. Umrli 14. 5. 1747 na Poljanah; šentpetr. ž., Liber mortuorum 1715—48, Tom. 4. — 27. Oporoka z dne 10. maja 1747; Testamenta de A. 1558—1810, Lit. T, num. 43. — Nekoč mu De Werth ni nabavil dveh nogavičarskih statev, zato ga je Tabouret tožil. Sod. prot. 1741, 22. dec. — Sod. prot. 1735, str. 112 in 136. — RA, fasc. I, Cameralia (ovoj Varia), ok. 1736. — Doslej se je trdilo, da je imel Tabouret družabnika Gabriela Abrahamia De Wertha; to pa ni točno. Bil mu je le neka finančna opora, ki mu je od časa do časa pomagala nabaviti kako orodje. Da bi pa skupaj vodila podjetje in si delila dobiček, o tem ne more biti govora. Res je, da se omenja Abraham kot Tabouretov družabnik oziroma kot bivši družabnik, toda to le kot plačnik neke vsote, ki je šla v breme Taboureta. De Werth je bil trgovec, upravitelj komende v Ljubljani, pozneje tudi nadzornik gospostev kneza Auersperga na Kranjskem in se kljub kapitalu, ki ga je nedvomno imel, ni spuščal v podjetniške posle. — Sod. prot. 1725, str. 85. — SSA, fasc. 78; poročilo z dne 30. jun. 1745, Lj. — 28. Oporoka z dne 6. nov. 1752; Testamenta 1547—1811, Lit. Z, No 14. — 29. Sod. prot. 1721, str. 67. Meščanske pravice je dobil verjetno leta 1722 (Sod. prot. ni ohranjen). — 30. Sod. prot. 1717. Meščanske pravice dobil 21. marca 1718. — 31. Inkanatorij ali motalnica je bil delovni prostor, kjer so navijali surovo svilo na motovila; tudi je naziv za motalnico kot delovno pripravo. Filatorij ali predilnica je delovni prostor, kjer so sukali po več svilenih nitk v eno debelejšo in te navijali na cevke; tudi je naziv za kolovrat. — 32. BA, fasc. III a, Historica (Ad Carniolae historiam spectantia, Lit. A, No 3). — VDA, fasc. 1/93. Prošnja iz zač. leta 1734. — 33. RA, knj. št. 18, str. 34: Specification Jenner Handlsleuth... in Laibach... — 34. RA, fasc. XXVI, Politica (ovoj G 2, spis »Rapso die Verschiedener Notizien«, str. 11), ima podatek, da so gallete stale od 30—44 soldov za funt in da cena ni zlahka padla pod 26 soldov. — Surovo svilo so tehtali v peso sottile di Venezia; »St. 81 (I 3 d)«, str. 8—9. — 35. Prošnja v VDA, fasc. 1/93, odobritev dne 10. apr. 1734; SSA, fasc. 537 za 600 tovorov (Gradec, 25. nov. 1735). — Ladja (Schif, Schifsladung) je vsebovala 12 barigel (Lagl) ali 160 veder (Eymer) vina; eno vedro je vsebovalo 24 bokalov (Maas) vina; bokal je tehtal 3 funte. Ladja je torej toliko kot 3840 bokalov vina, kar je tehtalo 11.520 funtov (RA, Diaria 1746—50, 5. sept. 1749). — 36. VDA, fasc. 1/93; Tabouretova prošnja, Lj. 10. 5. 1734. — 37. lb., prošnja z dne 20. febr. 1738, podelitev 20. marca 1738. — 38. Jurij je najprej delal devet let pri Ivanu Zanettiju na Dunaju kot mojster za svilene, srebrne in zlate tkanine, potem se je preselil v Ljubljano (KR, Fabriquewesen, XII-11; 2. nov. 1734). — 39. M. sod. prot. 1734—40, 22. febr. 1738 ter 1740—50, 4. febr. 1745. — 40. Zap. inv., fasc. LII, Lit. Z, No 30. — 41. Sod. prot. 1732 in 1733; M. sod. prot. 1733—40. — 42. V m. sod. prot. čitamo pod datumom 6. jul. 1745, da je bil Luka postavljen za inspektorja svilarne. — Sod. prot. 1764, str. 253. — Ta brat je bil glavni dedič Jernejevega premoženja, podedoval je tudi trgovsko pravico. — 43. RA, Diaria 1751—56, 11. jun. 1752. — 44. DA, škatla 43, Narod. gospodarstvo; protokol o pregledu svilarne sestavljen 21. maja 1749, v času, ko je Čebul pričel pešati. — 45. V prvi sobi je bilo tedaj v pogonu samo dvoje statev, kjer sta tkala dva domačina. V drugi sobi so pete statve stale prazne, na ostalih štirih so tkali domačini. — 46. V drugem nadstropju so v prvi sobi ene statve ob času pregleda stale že prazne; na treh so delali domačini, na dveh pa dva Italijana; kdo je delal na šestih statvah, ni znano. — 47. RA, fasc. V, Commercialia (knj. Relation in materia commercialii, str. 16, 26. okt. 1744). — 48. KR, Fabriquewesen, XII-11, Zanettijeva izjava leta 1734. — 49. RA, fasc. XXIV, Orient. Comp., št. 10 (ok. 1736). — 50. 11. dec. 1749 je prosil Čebul magistrat, naj mu zniža osebnih in obrtnih davek; za bodoče mu je bil znižan za polovico (sod. prot. 1749, str. 403). — 51. KR, CC, Z-6-1 in KR, Fabriquewesen, XII-2; Dimitz, Zur Geschichte..., str. 53; Zontar, op. cit.,

str. 252, pomanjkljivo, da je Čebul propadel šele ok. 1765; to je leto njegove smrti (sod. prot. 1765, str. 184). — Ni točno znano, kdaj je Jernej posodil Leonardu de Coroni fornello (sod. prot. 1764, 23. jun.). — 52. KR, CC, S-22-1 in Dimitz, Zur Geschichte..., str. 55; trdi, da je bil Jožef Hermann (!) najprej Tabouretov, potem Čebulov delavec in da je pričel s proizvodnjo 1755. — 53. Star. reg. I, fasc. 17; poročilo z dne 24. jan. 1786; Dimitz, Zur Geschichte..., str. 58; Rudolf Andrejka, Najstarejše lj. industrije, Kronika sl. mest, I, 1934, str. 58; H. G. Hoff, Hist.-Stat.-Top. Gemälde vom... Krain, ..., I, 1808, str. 141—142. — Dalje gl. še Star. reg. I., fasc. 148. — 54. 9. okt. 1789 je magistrat podelil dovoljenje za postavitve malega obrata (eine kleine Fabrik) za izdelovanje svilenih trakov na švicarski način Suzani Pasqual in njenemu družabniku oziroma družabnici. Star. reg. I., fasc. 61. — Dimitz (Blätter..., str. 58) trdi, da je ta obrat prevzel Cerar.

POMEN USTOLIČENJA KOROSKIH VOJVOD V SLOVENSKI ZGODOVINI IN NJEGOVA PROBLEMATIKA¹

Prihodnje leto 18. marca bo minilo 540 let, odkar je slovenski kmet zadnjič izročil koroškemu vojvodi ob knežjem kamnu pri Krnskem gradu oblast v deželi z obredom, v katerem so kmet in vojvodovi zastopniki uporabljali kot obredni jezik slovenščino, v znanem obredu »ustoličenja koroškega vojvode«. Pred ustoličevalca — najstarejšega moškega člana iz koseške rodbine »vojvodskega kmeta« iz Blažnje vesi — ki je sedeč na knežjem kamnu držal z eno roko marogastega bika in z drugo kobilo enake barve, okrog njega pa so stali sodni prisedniki in ljudstvo, je prišel v spremstvu fevdalcev v kmečko obleko preoblečeni vojvoda Ernest Železni. Ko je kmet dobil na vprašanja, ali je vojvoda pravičen sodnik, ali skrbi za blago dežele, ali je svobodnega stanu in ali spoštuje in brani pravo krščansko vero, od vojvodovih spremljevalcev pritrtilen odgovor in ko mu je goriški grof zagotovil odkupnino za njegov sedež, je s knežjim kamnom simbolično izročil novemu vojvodi oblast v deželi. Vojvoda je sicer dobil deželo v fevd že pred tem dogodkom, a šele potem, ko je ob knežjem kamnu s prisego potrdil plemiške pravice, je bil med mašo pri Gospe Sveti blagoslovljen in je mogel popoldne na vojvodskem stolu na Gosposvetem polju podeliti fevde svojim vazalom. To so kar mogoče skopo povedane poglobitve črte tega obreda v zadnjem obdobju pred njegovim propadom. L. 1414 je predstavljal ta obred, ne glede na vrsto docela jasnih fevdalnih elementov, ki so z njim združeni in prepleteni, že dolga stoletja v tedanji fevdalni Evropi povsem svojevrstno obliko poklonitve novemu deželnemu knezu. Humanist Enej Silvio Piccolomini, ki je umrl 1464 kot papež Pij II., ne uvaja njegovega opisa v svojem delu »De Europa« brez vzroka kot »slovesnost, o kakršni se ne sliši nikjer drugje«; podobno ga navaja v XVI. stoletju znani francoski pravni teoretik in zgodovinar Jean Bodin v delu »Six livres de la République« kot »obred, ki nima para na svetu«. Prav ta

njegova posebnost je povzročila, da je od XIV. stoletja dalje uvrščen njegov opis v dolgo vrsto zgodovinskih spisov, tudi takih, ki se sicer kar nič ne dotaknejo naše ožje domovine.

Takrat so gledali nanj seveda le kot na zanimivo posebnost. Zato pa je predstavljal toliko večjo uganko za moderno zgodovino, ki se ni hotelo več zadovoljiti le z njegovim opisom, marveč je hotelo odkriti tudi vzroke njegovega nastanka. Meščansko zgodovino je poskušalo rešiti vprašanje edinstvenega obreda z edinstvenim, več ali manj anekdotskim nastankom. N. pr., kmet naj bi si pridobil te pravice ob priliki nekega upora poljedelskih podložnikov proti pastirskim gospodarjem; vladar karolinške države naj bi mu jih dal, ker se je podložno kmečko prebivalstvo pokristjanilo prej, kakor vladajoči velikaši; obred naj bi nastal ob prihodu nemških vojvod v deželo, ki jih je bilo treba najprej sprejeti v karantansko plemensko skupnost; predstavljal naj bi rezultat dejstva, da je v VII. stoletju ozka plast hrvatskih osvajalcev prekrila alpske Slovane in zamenjala Obre, ki so dotlej vladali nad njimi; bil naj bi posebnost slovenskega ali slovanskega prava, kmet pa naj bi postal njegov nosilec v začetku IX. stoletja zato, ker se je slovensko plemstvo spojilo s frankovskim in prevzelo tuje, a odreklo se domačemu pravu; ohranil naj bi se zaradi neke posebne demokratičnosti staroslovenske družbene in politične ureditve itd.

Toda, že ne glede na spornost podrobnega dokazovalnega postopka za te in še druge podobne rešitve, ki so se nabrale ob proučevanju obreda pri ustoličenju koroških vojvod v teku zadnjega pol stoletja, se postavlja vprašanje, ali je pravilno vsaj njihovo temeljno izhodišče. Ali je obredu, ki je edinstven v fevdalnem svetu, res spričo tega treba iskati neko edinstveno izhodišče šele v njenem okviru? Mar ne najdemo pri vseh ljudstvih v Evropi pred nastankom razredne družbe — tudi pri vseh tako imenovanih »barbarskih«¹ ljudstvih v Evropi pred nastankom fevdalne družbe in fevdalne države — različnih obredov za podelitev oblasti plemenskemu poglavarju? Ti obredi se sicer res formalno ločijo od ustoličevanja koroških vojvod, toda po svojem družbenem bistvu so mu povsem enaki. Seveda, pravice ljudskega zbora so povsod vzporedno z oblikovanjem razredne fevdalne družbe prehajale na vedno manjši krog najmočnejših fevdalcev iz vrst novega visokega plemstva, vladar pa se je s pomočjo dvornega plemstva, ki se razvije iz njegovega oboroženega spremstva — tako imenovane »družine«² — vedno bolj dvigal in se osvobodil teh starih oblik, kolikor jih ni prevzela v svoj obrednik cerkev ali kolikor se niso ohranile v nekaj redkih primerih v bolj ali manj formalni pravici najvišjih državnih knezov do volitve novega vladarja. Mar ni šele s tem poznejšim razvojem v okviru rasti fevdalne družbe postal koroški obred posebnost? Ker namreč zreli fevdalizem na Slovenskem ni samorasel, marveč v bistvu zahodnega, frankovskega po-

rekl, nadalje, ker ne poznamo nikjer v okviru fevdaliziranih pokrajin frankovske države kakršnih koli podobnih ostankov pri postavljanju grofov, predvsem pa, ker je obredni nosilec ustoličenja slovenski kmet, kosez, in ne plemstvo, ter obredni jezik slovenščina in ne latinščina ali nemščina, je izključeno, da bi mogel obred nastati šele, ko se je uveljavil v 9. stoletju na slovenskih tleh frankovski fevdalizem s tujimi fevdalci. Njegove korenine so nedvomno starejše od slovenskega stika s Franki in segajo v dobo samostojne kneževine karantanskih Slovencev v Vzhodnih Alpah. S tem pa se postavlja pred marksistično zgodovino, ki gleda na razvoj pravnih oblik kot na razvoj, ki ni samostojen, marveč le odraz globlje gospodarsko-družbenega razvoja, vrsta popolnoma novih vprašanj. Zakaj je bil karantanski razvoj ob prehodu iz zgodnjefevdalne družbe v fevdalizem drugačen kakor drugod v Evropi in posebej v frankovski državi? Kje so vzroki, da so se ohranile meje vladarjevega nastopa in pravic vladajočega razreda na Koroškem tako globoko v dobo fevdalizma? Kako, da ohrani kosez kot predstavnik slovenskega kmečkega prebivalstva navedene pravice še šest stoletij potem, ko pade slovenski kmet skoraj v celoti v podložništvo tujega fevdalca? Kaj nam more ustoličenje koroških vojvod povedati o družbenem razvoju Karantanije v času njene svobode, iz katerega izvira, o čemer nam pa drugi viri tako malo sporočajo? Če gledamo na obred ustoličenja koroškega vojvode na tak način, nam torej postavlja vrsto nadvse važnih vprašanj o slovenskem zgodovinskem razvoju v zgodnjem srednjem veku, obenem pa je ključ za njihovo uspešno razrešitev v dobršni meri skrit prav v razkritju razvoja tega obreda samega.

Poleg tega temeljnega pomena obreda ustoličenja — da se namreč ob njem in z njim razkrivajo in rešujejo najvažnejša vprašanja slovenskega zgodovinskega razvoja v zgodnjem srednjem veku, delno pa celo vse do začetka XV. stoletja — pa je imel ta obred v slovenski zgodovini še drug pomen. V teku zadnjih dveh stoletij je obenem s spominom na slovensko samostojnost v karantanski kneževini predstavljal v slovenskem narodnem in političnem prebujanju podobno vzpodbudo, kakor pri drugih slovanskih narodih tako imenovano državno pravo, v zadnjem petdesetletju pa so ga mnogokrat izkoriščali v še ožjem in ostrejšem boju o slovenskem ali neslovenskem značaju Koroške, o razmejitvi med Avstrijo in Jugoslavijo.

Ta drugotni pomen ustoličevalnega obreda v slovenskem razvoju je prav gotovo zelo pripomogel k temu, da je prihajalo reševanje njegovega poglobitvenega pomena v vedno večjo zagato. Vse preveč se je namreč usmerilo vse proučevanje v težnjo, ugotoviti le eno vedno veljavno obliko obreda (ali kvečjemu dve), in v vprašanje izjemnega nastanka obreda, ki so ga reševali ponajveč z raznimi etnografskimi vzporednicami, ločeno od družbenega razvoja. Pri

tem so zanemarjali širšo zgodovinsko analizo obreda, proučevanje njegovega razvoja, ki edino more privedi do trdnih zaključkov tudi glede njegovega izvora. Neredko so se — zlasti z nemške, pa tudi z naše strani — z znanstvenim delom mešala nacionalistična stališča in pobude, ki so našle odraz v nevzdržnih ali skrajno dvomljivih domnevah in trditvah, tako da je vse delo prišlo v pravo slepo ulico, v kateri so si posamezni pisci skoraj vse trditve osporavali med seboj, od vrednotenja virov preko domnev o eni ali dveh oblikah obreda do vprašanja njegovega razvoja.

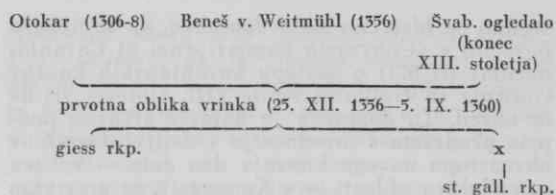
*

Razvoj ustoličevalnega obreda in vseh zgoraj naštetih pomembnih vprašanj iz slovenske zgodnjerednjeveške zgodovine pa ne bi bilo mogoče razrešiti, če nam viri ne bi nudili o tem podrobnejših podatkov. Prav vprašanje virov je za vsako zgodovinsko vprašanje temeljnega pomena, saj je zgodovinarju preteklost dostopna le po njihovem posredovanju in ne neposredno. Vrednost, značaj, obseg in podrobnost virov predstavljajo mejnike, preko katerih zgodovinarjevo spoznanje ne more seči.

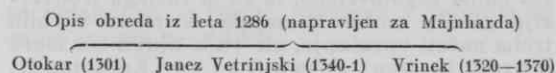
In prav v tem temelju zgodovinarjevega spoznanja je bilo ustoličevanje koroških vojvod po razpravah zadnjih desetletij v bistvu vse sporno. Zgodovinar more za ugotovitev, kaj se je v resnici zgodilo, uporabiti vsak vir le toliko, kolikor je v njem ohranjen po kakršni koli poti samostojen stik z opisanim dogodkom ali dejstvom; kolikor pa vir prepisuje ali predeluje podatke starejših, nam ohranjenih virov, je za to delo brez vrednosti. Zanesljivost sporočila zavisi namreč le od tega, na kakšni podlagi je bilo zapisano prvič, ne pa od tega, kolikokrat je bilo pozneje prepisano.

Temeljni viri o ustoličevalnem obredu so trije, vsi trije ohranjeni v najstarejših rokopisih iz XIV. stoletja: vložek v dveh rokopisih nemške pravne knjige »Švabsko ogledalo« (giessenskem iz druge polovice XIV. in st. gallenskem iz druge polovice XV. stol.), opis v prvem delu »Avstrijske rimane kronike«, ki ga je napisal zgornještajski vitez Otokar iz Geule med l. 1306 in 1308 ter opis v kroniki »Liber certarum historiarum«, delu vetrinjskega opata Janeza (koncept iz 1340—41, čistopis iz 1343). Razmerje med temi tremi poglavitnimi in ostalimi manj pomembnimi mlajšimi viri je jasno že od znamenitega Puntschartovega dela »Herzogs-einsetzung und Huldigung in Kärnten« (1899), s katerim se začenja prava preiskava obreda v modernem zgodovinopisju. Glede treh temeljnih virov pa Puntschart ni tega vprašanja medsebojnega razmerja niti načel, ker je mislil, da so vsi trije med seboj neodvisni. Ko se je skoraj tri desetletja pozneje zaradi naraščajočih sporov o izvoru in značaju obreda proučevanje moralo znova vrniti k izhodiščnemu vprašanju virov, pa se je pojavila o njihovem razmerju vrsta nasprotujočih si rešitev.

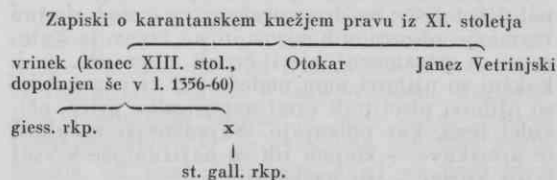
Voltelini, Torggler in Rauch so poskušali s primerjavo vrinka v »Švabskem ogledalu« in Otokarjevega opisa obreda dokazati, da gre pri prvem za falzifikat iz XIV. stoletja, ki je za razvoj samega obreda brez vsake vrednosti. Rauch je predlagal sledeči razvoj virov:²

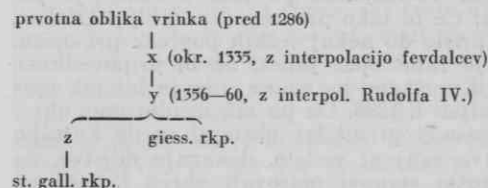
Klebel je zagovarjal — z mnogo bolj skopim dokazovanjem — sledečo genealogijo virov:

Malova genealogija se od Klebllove razlikuje v bistvu le po časovni opredelitvi:

Po mnenju obeh teh dveh piscev so torej vsi trije viri med seboj neodvisni, pač pa povezani po neki skupni starejši predlogi; vsi trije so torej zato enakovredni. Podobno vrednoti vrinek tudi Graber, ki pa ne preiskuje toliko njegovega razmerja z drugimi viri:

To genealoško tabelico povezuje le še z Otokarjem, ki naj bi bil odvisen od oblike »z«.

Osporavanje vrednosti vrinka med viri za ustoličevanje pomeni dvoje: neposredno zavrača edini vir, ki podaja podrobno sliko obreda, po zunanjem videzu bistveno starejši od tiste, ki jo posredujejo vsi ostali podrobni opisi; po

Slika 1. Cerkev pri Krnskem gradu

sredno pa bistveno slabi domnevo, da se nanaša poročilo v »*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*« (iz 871) o nastopu karantanskih knezov Gorazda in Hotimira sredi VIII. stoletja že na ta obred. Ta domneva je namreč stvarno podprta predvsem s sorodnostjo v delitvi dogodkov ob nastopu novega kneza v dva dela — volitev in podelitev oblasti — v Konverziji in v vrinku. Če bi se izkazal vrinek v resnici kot potvorba in bi ostala s fevdalnimi elementi pretkana oblika obreda v opisih Otokarja in opata Janeza res edina zagotovljena, bi se ta razlaga Konverzije gotovo močno zamajala in resno bi bilo treba načeti vprašanje, ali tak obred res more izvirati še izza samostojne Karantanije. To dovolj jasno kaže temeljni pomen rezultatov tekstne kritike za ves razvoj obreda in za njegov izvor.

Pri preiskavi virov je bilo spričo tega treba položiti težišče na dve vprašanji: na medsebojno razmerje ohranjenih virov in na izvor, iz katerega so posamezni pisci črpali obvestila, t. j. kakšni so njihovi nam nedostopni viri in koliko so njihovi pisci tudi sami neposredne priče, očividci tega, kar opisujejo. Najvažnejši rezultati te preiskave — štejem jih za najtrdnejše v vsej svoji knjigi — so naslednji:

1. Domneva, da bi bili vrinek, Otokar in Janez Vetrinjski zvezani po istem starejšem opisu obreda, je nevezdržna. Obliki obreda v prvem viru na eni strani in v obeh ostalih na drugi se namreč preveč bistveno razlikujeta in si v bistvenih vprašanjih celo nasprotujeta. Pa tudi domneva o zvezi samo med Otokarjem in Janezom Vetrinjskim po taki predlogi je pogrešna: Če bi tako predlogo uporabljali Otokar, ne bi prišlo do nekaj težkih pogršk pri opisu, če bi jo rabil opat Janez, ne bi pripovedoval, da na Koroškem govore, da je bil tak opis napravljen l. 1286. Da pa tak uradni opis obreda v resnici ni nikdar obstajal in da koroško plemstvo zanj ni vedelo, dokazuje dejstvo, da so koroški stanovi opisovali obred l. 1443 po opisu opata Janeza, 1564 pa po opisu Eneja Silvija Piccolominija, torej dveh povsem literarnih virov.

2. Janez Vetrinjski je bil opozorjen na obred po vsej verjetnosti po Otokarjevi kroniki, ki jo marsikje — in tudi v opisu obreda — brez dvoma v vrsti podatkov dobesečno uporablja. Otokarjevo poročilo je preveril po živem koroškem domačem izročilu in ga v vrsti potez bistveno popravil, ponekod tudi že pogrešno na podlagi novih sprememb v obredu iz leta 1355. Vendar pa v času, ko je prvič opisoval obred (1340-1), ni bil še nikdar priča njegovi izvršitvi; edino ustoličenje, ki mu je verjetno prisostvoval, je tisto Albrehta II. v l. 1342.

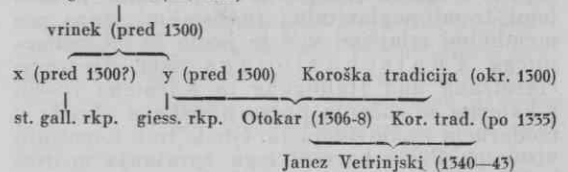
3. Oba rokopisa Švabskega ogledala, v katerih se je v dveh variantah ohranil vrinek »o pravicah koroškega vojvode«, sta v bistvu enakovredna za obnovo prvotne oblike tega sporočila. V zadnjem delu tega vrinka, ki govori o podrejenosti koroškega vojvode pod »sodnika dežele«, je besedilo starejšega (giess.) rokopisa bistveno pokvarjeno, medtem ko se je pravilno besedilo ohranilo le v mlajšem, st. gall. rokopisu. Med obema rokopisoma in prvotno obliko vrinka v Švabskem ogledalu je še po en izgubljen rokopis.

4. Zveza med vrinkom in Otokarjem je nedvomna. Dokazuje jo ista kompozicija obeh poročil, ki se obe delita v odstavke o vojvodi

kot lovskem mojstru, ustoličenju, prihodu vojvode na cesarski dvor in o sodstvu nad vojvodo v zvezi s slovensčino. Se trdneje jo zagotavlja ponavljanje istih besed v istem zapovrstnem redu v obeh zadnjih, z obredom le posredno zvezanih odstavkih. Dejstvo pa je, da so vsi ti sestavni deli smiselno povezani le pri vrinku, ker je po njem dobil vojvoda pokrajino v fevd šele po ustoličenju (zato je moral v zvezi z nastopom oblasti še na cesarjev dvor) in ker se je prav s tem dejanjem vojvodova podsodnost pod »sodnika dežele« spremenila le še v golo formalnost (zato določbe o sodstvu). V Otokarjevem času, ko je sprejel vojvoda deželo v fevd že pred ustoličenjem, ta notranja povezanost izgine; zaradi spremenjenih razmer pa je prišlo v obeh zaključnih odstavkih tudi do stvarnih napak (kmečka obleka vojvode, obvezna po vrinku le za prvi prihod na dvor, v zvezi s prevzemom fevda, se po Otokarju napačno raztegne na vsak prihod, ker obenem z odpadom podelitve fevda zmanjka podlaga za časovno omejitve na prvi prihod; ker okr. l. 1300 nad vojvodami v nemški državi ni bilo več drugega sodnika razen cesarja, je Otokar pogrešno prenesel obravnavo v slovensčini pred cesarsko sodišče). Končno je Otokarjevo poročilo zvezano le s p o k v a r j e n o, giess. varianto vrinka, zato pa Otokar seveda ne more biti podlaga za vrinkovo prvotno obliko. Vse to dokazuje, da je bil Otokar opozorjen na obred po »Švabskem ogledalu«, ki ga je poznal in tudi sicer na nekaj mestih uporabljal. Ker pa se je do njegovega časa obred pri knežjem kamnu in vojvodskem stolu pod vplivom fevdalnih obredov že bistveno spremenil, je pisec zamenjal osrednji del vrinkovega poročila z novim opisom, oprtim na koroško izročilo o ustoličenju Majnharda Tirolskega l. 1286. Vrinek je zato starejši od okr. 1300.

5. Vrinek sam pa je po pravnih institucijah, ki jih omenja, in po svoji terminologiji v takšnem nasprotju s pravom, veljavnim v XIII. stoletju, da ni mogel šele v tem času na novo nastati. Oboje dokazuje, da je njegova bistveno starejša predloga nastala nekje sredi XI. stoletja, podobnost njegove vsebine s sporočilom v Konverziji in globoke razlike z obredom konec XIII. stoletja pa kažejo, da gre v bistvu za obliko, ki je še prav blizu tisti, ki je bila doma v dobi karantanske samostojnosti. Genealogija glavnih virov je torej v resnici naslednja:

Predloga vrinka (XI. stol.)

*

Po opisu v vrinku v »Švabskem ogledalu« je bila najstarejša nam podrobno znana oblika ustoličevalnega obreda v XI. stoletju naslednja: Po smrti starega vojvode so kosezi — poseben sloj kmečkega prebivalstva na Slovenskem — na zborih svojih koseških sodišč izbrali in zaprisegli svoje zaupnike, t. j. »dobre ljudi«, ki jih pozna slovansko pravo. Ti zaupniki, zbrani na koseškem deželnem zboru, so najprej iz-

brali iz svoje srede »sodnika dežele«, pod čigar vodstvom so nato kot zastopniki dežele razpravljali in glasovali o sprejemu novega vojvode, ki jim ga je predlagal vladar nemške države. Če bi ga bili zavrnil, bi jim moral cesar določiti novega kandidata, če pa je večina pribrdila, je to obveljalo kot »skupen«, t. j. kot soglasen sklep vsega zbora.

Vse ljudstvo se je nato odpravilo na Gospovetsko polje, kjer so ob knežjem kamnu pri Krnskem gradu (severno od Celovca) novemu vojvodi od svoje strani izročili oblast v deželi. Vojvoda so preoblekli v kmečko obleko (sive hlače, siv suknjič z rdečim pasom, rdečo torbo, siv plašč, siv klobuk s sivo vrstico in kmečke čevlje z rdečimi vezalkami), ga posadili na kobilo in peljali trikrat okrog knežjega kamna. Okrog stoječe ljudstvo je medtem pelo slovensko hvalnico: »Čest i hvala bogu vsemogočnemu, iže stvori nebo i zemljo, da dal jest nam i našej držele knez i gospod po našej volji«. S tem je vojvoda sprejel vse svoje pravice, kolikor mu jih je mogla dati dežela. Med temi pravicami je bil gotovo tudi — v tej obliki predaje oblasti kot postranski element — obred zasedbe knežjega kamna, simbola vojvodske oblasti, ki se je pozneje razvil v osrednje dejanje predaje oblasti na tem prostoru.

Vojvoda pa s tem dejanjem še ni dobil dežele po takratnem fevdalnem pravu, marveč le od kosezov kot eden med njimi; prav to je bilo simbolično izraženo v njegovi kmečki preobleki. Celo glede sodstva se je v tem času umaknil izmed fevdalcev in mu je sodil »sodnik dežele«. Šele s sprejemom fevda, h kateremu je moral priti v kmečki obleki, si je znova pridobil pravice fevdalca, mogel dokončno sleči kmečko oblačilo in se poslej s formalnim odgovorom — »ne vem, dragi prijatelj, kaj meniš, ne razumem tvojega jezika« — iznebiti vsake tožbe pred »sodnikom dežele«. Vendar pa se tudi podelitev fevda po vojvodovem kmečkem oblačilu in po jelenu, ki ga mora pokloniti novi vojvoda svojemu fevdnemu gospodu — nemškemu vladarju — loči od tedaj veljavnega podeljevanja vojvodskih fevdov s praporom in nosi še vedno nekaj značilnih potez poklonitve polsamostojnega vazalnega kneza, kakršna je bila v veljavi za slovanske kneze v frankovski in nemški državi do okr. l. 1000.

Ta oblika obreda vsekakor ni več čisti predstavnik starega podeljevanja oblasti novemu poglavarju oziroma knezu po plemenskem ali ljudskemu zboru. Krog volivcev je namreč družbeno že omejen. Nekdanje pravice ljudske skupščine so se ohranile le v bistveno ožjem krogu kosezov. Ljudska skupščina v stari sestavi nastopa le še kot občinstvo brez pravice odločanja pri slovesnosti ob knežjem kamnu. Razmerje med tema dvema družbenima telesoma nas nehote spomni na razmerje med zborom velikašev in splošnim zborom vsega plemstva ali celo vojske v frankovski državi v IX. stoletju, seveda z bistveno razliko, da v Karantaniji še v XI. stoletju nosilec pravic nekdanjega

ljudskega zbora niso fevdalci, marveč kosezi. Prav dejstvo, da je ljudska skupščina svoje glavne pravice že izgubila, da pa njihov nosilec ni fevdalno frankovsko plemstvo, ki z obredom na tej stopnji celo nikakega stika nima, je najjasnejši dokaz, da obred izvira iz časa pred njegovim prihodom v deželo, še izza svobodne Karantanije.

Preden si bomo ogledali nadaljnji razvoj oziroma razkroj v vrinku opisanega obreda, se dotaknimo vprašanj, zvezanih z izvorom in razvojem do te oblike.

*

Kakšne spremembe je doživel obred od časov svobodne Karantanije do opisa v XI. stoletju? V tem opisu je vsekakor nekaj elementov, ki so spremenjeni ali pa nanovo vneseni šele po padcu Karantanije pod frankovsko oblast. Tako že frankovski vladar v času svobodne Karantanije z obredom seveda ni imel stika. Sestava volilnega zbora se je vsekakor nekoliko razlikovala od poznejše, kajti vanj so nedvomno spadali tudi domači velikaši, ki jih je trda frankovska roka po uporih Ljudevita Posavskega delno pokončala, delno pa se jim je posrečilo rešiti se med frankovske fevdalce, s tem pa prevzeti seveda tudi njihovo pravo, s čimer so se ločili od zastopnikov domačega. Bistveno manjšo vlogo ima v času karantanske svobode tudi načelnik volilnega zbora, saj traja njegova funkcija le zelo kratek čas od smrti starega do ustoličenja novega kneza, s čimer dobi novi knez tudi vrhovno sodno oblast v pokrajini. Tudi kmečka obleka, ki v obredu simbolizira začasno vključevanje tujca med koseze in omejenost pravic, ki mu jih ustoličevanje podeli po domačem pravu v razliko od polnopravne podelitve dežele v fevd, je smiselna šele po propadu domačih knezov in njihovi zamenjavi s tujimi grofi.

Ko je okr. 745 Karantanija padla pod frankovsko vrhovno nadoblast, so kneza Karantanci sicer še sami izvolili, pred podelitvijo oblasti pa je moral izbor potrditi frankovski kralj.

Slika 2. Najstarejša upodobitev ustoličenja iz druge polovice XV. stoletja (iz rokopisa Avstrijske kronike o 95 gospostvih)

Tako poroča *Conversio*: »Ko pa je umrl Borut, so Bavarci na zapoved Frankov Gorazda... poslali nazaj k istim Slovanom, ki so prosili zanj, in ti so ga napravili za vojvodo. Toda ta je nato v tretjem letu umrl. Spet pa jim je bil z dovoljenjem gospoda Pipina kralja, ko so ta ljudstva prosila, vrnjen Hotimir... In ko so ga sprejela, so mu ista ljudstva dala vojvodstvo.« Zaradi podaljšanja medvladja, ki se je poslej zavleklo zaradi potrebe kraljevega potrdila volitev, se je pomen načelnika volilnega zbora v tem času vsekakor znatno povečal. Končno se je vsaj po 788, odkar so karantanski knezi podrejeni neposredno frankovskemu kralju, uveljavila potreba po poklonitvi novega kneza frankovskemu vladarju. To je oblika, ki v pasu polvazalnih slovanskih kneževin vzdolž frankovske vzhodne državne meje ni izjemna, marveč pravilo. Dokazuje nam jo vrsta primerov od Hrvatov preko Karantancev in Obrov do polabskih Slovanov v začetku IX. stoletja.

Šele dejstvo, da volitev kneza v Karantaniji po spremembi Karantanije iz polvazalne kneževine v frankovsko grofijo ni propadla ob enem z domačimi knezi, marveč se povezala z nastopom frankovskega grofa, je ustvarilo iz ustoličevalnega obreda koroškega grofa (oz. od konca IX. stoletja dalje vojvode) edinstveno izjemo v fevdalnem svetu. Pa tudi ta prehod je izzval nove spremembe v obredu. Poglavar nemške države je ob tej priliki dobil še več pravic: novega grofa imenuje on, pravice koseškega volilnega zbora pa so omejene le še na potrditev predloženega kandidata, praviloma pač precej formalno dejanje. Ustali se je novi »sodnik dežele« kot stalna institucija, volilni zbor se je omejil na koseze, ker so iz njega izpadli velikaši. V zvezi s prihodom tujca za grofa se je uvedlo njegovo simbolično preoblačenje v koseško kmečko obleko.

Medtem ko torej obred ustoličenja po svojem družbenem bistvu predstavlja nedvomno preostanek stare plemenske ureditve iz časa svobodne slovenske karantanske kneževine, pa njegova oblika, v kakršni je bil sprejet v frankovsko ureditev Karantanije, ni več v celoti doma v karantanski kneževini, marveč se je — za nekaj stoletij — ustalila res šele ob stiku Karantanije s Franki in pod vplivom tega stika.

Če sežemo še dalje nazaj, se nam postavljajo še tri vprašanja: Od kod izvira prvotni obred v Karantaniji? Kaj nam odkriva obred o notranji ureditvi slovenske karantanske kneževine? Kaj se skriva pod kosezi, poglavitnimi družbenimi nosilci ustoličevalnega obreda?

V zvezi z različnimi teorijami, ki so jih poskušali v razlagah o nastanku ustoličevalnega obreda uveljaviti razni nemški zgodovinarji, je treba predvsem poudariti, da je izključeno, da bi ga mogli prevzeti karantanski Slovenci iz antike ali iz časa preseljevanja narodov bodisi od antičnih limitanejev-graničarjev na Koroškem, bodisi preko germanskih drobcev, zaostalih iz časa gotskega gospostva v Vzhodnih Alpah v začetku VI. stoletja, bodisi posebej

po posredovanju Langobardov in njihovih arimanov (graničarjev). Stik med antiko in slovansko dobo je v tem pogledu mnogo prešibek: v družbenem in gospodarskem razvoju slovanske dobe daleč prevladuje prelom z antiko nad kontinuiteto z njo; s temi razlagami posebej povezana domneva o obstoju antične trdnjavske črte (limesa), zasedene po graničarjih, na Koroškem je brez vsake stvarne podlage. Langobardi in drugi Germani, ki so se za časa preseljevanja narodov mimogrede mudili na tem prostoru, niso imeli s Karantanijo toliko stika, da bi zapustili v njej količkaj močne sledove v naselbinski strukturi. Predvsem pa med karantanskim obredom in načinom postavljanja vladarjev pri teh germanskih plemenih ni nikakršnih formalnih vezi. Formalne vezi večje koroško ustoličenje povsem jasno z različnimi slovanskimi ljudstvi, kjer je enako vladarjev prestol simbol njegove oblasti (Hrvati, Srbi, Čehi, Rusi) in kjer je zvezan nastop novega vladarja prav z ustoličenjem novega kneza, pri Čehih celo na enak način z ustoličenjem na kamnit sedež na knezovem gradu v Pragi, kakor v Karantaniji.

Te formalne vezi pa podpira tudi družbena struktura Karantanije, h kateri prispeva prav razvoj ustoličevalnega obreda vrsto pomembnih jasnejših potez. Ustoličevalni obred s svojo ločitvijo med volilnim in splošnim ljudskim zborom priča o neki prehodni stopnji med plemensko ureditvijo in razredno družbo. Prav na to pa kaže tudi vse drugo, kar vemo o staroslovenski karantanski družbi. Večina slovenskega prebivalstva je tu živela do začetka IX. stoletja še svobodno v vaških občinah, kolektivnih lastnikih gozda, vode in trajno ali začasno neobdelanega zemljišča. Temeljna enota slovenske družbe je tedaj patriarhalna velika družina, ki kot »zadruga« obdeluje od vsake občine začasno ji dodeljeno zemljišče v poljedelskem sistemu, pri katerem njive niso še dokončno ustaljene, marveč sledi krajšemu razdobju, v katerem zemljišče obdelujejo, daljše, v katerem počiva. Večje enote predstavljajo župe — najstarejši v virih omenjeni slovanski župan je Physso iz skrajnega slovenskega severozahoda (777). Še večje enote predstavljajo plemena, o katerih pričajo nekatera plemenska imena in sledovi gradišč na mejah plemenskih ozemelj.

Toda skupno ime Karantanci, ki se je že do druge polovice VII. stoletja razširilo iz Krnskega gradu, knežje prestolnice, na celo kneževino Karantanijo, in ki je zamenjalo vsa druga plemenska imena na njenem področju, dokazuje nedvomno že novo stopnjo v stapljanju plemen v novo celoto na podlagi oblikovanja razredne družbe, ki razbije stare plemenske vezi. Zamenjava starih plemenskih imen z novim pokrajinskim, sloni brez dvoma na oblasti karantanskega kneza nad vsem ozemljem kneževine in kaže na prehod od plemenske ureditve k državi. Staro romansko prebivalstvo je vsaj delno prišlo v položaj patriarhalnih sužnjev. Izmed svo-

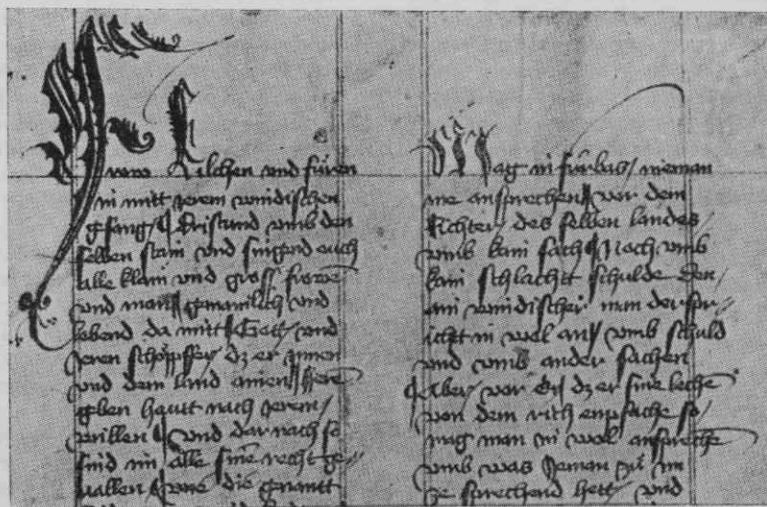
bodnega prebivalstva so se izločili na eni strani* že »prvaki«, ki razpolagajo z nekimi njim podrejenimi silami. Na drugi strani je del tega prebivalstva zapadel že v nesvobodo. Knežja oblast, sicer še vezana na ustoličenje, je vendarle že dedna v okviru knežje rodbine. Vsaj do srede VIII. stoletja je oblast kneza že v mnogočem preseгла začetno izhodišče te oblasti v vojaškem vodstvu plemenske vojske. Hotimir je ob svojem nastopu mogel brez posvetovanja bodisi z velikaši, bodisi z ljudskim zborom sam uvesti novo dajatev »karantanskega kneza« in »ljudstva te pokrajine« za korist salzburške nadškofije. Dejstvo, da je mogel Hotimir sam l. 765 in 765 zadušiti upore proti pokristjanjevanju, t. j. proti razvoju fevdalizma v Karantaniji, dokazuje, da je razpolagal z lastno vojaško silo, ločeno od plemenske vojske svobodnjakov, kajti prav pri teh je treba iskati jedro odpora proti novemu razvoju v fevdalizem, ki je prav svobodno prebivalstvo najmočnejše ogrožal.

Primerjava tega razvoja na eni strani z zahodno Evropo, kjer se je izoblikovala fevdalna družba hitro v zvezi s preseljivitvijo širokih romanskih množic z germanskimi plemeni kot političnimi gospodarji, ter na drugi strani z Vzhodno in Severno Evropo, kjer se fevdalna družba oblikuje počasneje v zvezi z notranjim družbenim razkrajanjem plemen in oblikovanjem nasprotujočih si razredov, dokazuje, da je poglavitna podlaga razvoja v Karantaniji brez dvoma domači slovenski razvoj, tipičen za Vzhodno in Severno Evropo. Ta razvoj pa so seveda nedvomno pospeševali: potreba obrambe proti Obrom na vzhodu in germanskim plemenom na zahodu, vpliv staroselcev, dasi jih je bilo v Karantaniji bistveno manj, kakor pri neposrednih zahodnih sosedih (v Furlaniji in na Bavarskem), in vpliv zahodnih germanskih sosedov, pri katerih se je fevdalizem hitreje oblikoval. Medtem ko je prvi moment krepil predvsem vojaško izhodišče knežje oblasti, sta

drugi in tretji pospeševala tudi neposredno gospodarski in družbeni razvoj karantanskih Slovencev.

Ob vprašanju o značaju in sestavi vojaške sile, s katero je razpolagal očitno karantanski knez poleg tega, da je poveljeval stari plemenski vojski svobodnjakov, se pa srečamo z vprašanjem o družbenem položaju kosezov. Primerjava karantanskega razvoja s tistim v Vzhodni in Severni Evropi kaže, da je stopnja oblasti karantanskega kneza redno zvezana z obstojem oboroženega knežjega spremstva, tako imenovanih »družinikov«, iz katerih se pozneje razvije dvorno plemstvo. Neposrednih sporočil o obstoju knežje družine v Karantaniji v resnici ni, toda zaradi splošnega položaja v Karantaniji smo vsekakor opravičeni sklepati na njen obstoj. In vprav tu se zdi, da se rešuje uganka o mestu kosezov v staroslovenski družbi.

Koseze poznamo na Slovenskem na splošno do srede XVI. stoletja, v nekaterih osamljenih primerih tudi še nekaj dlje, kot posebno socialno skupino v kmečkem prebivalstvu; še danes nas spominja nanje na sedanjem in nekdanjem slovenskem ozemlju 26 krajev z imenom Koseze ali Edling(en), kakor so si to ime prevedli Nemci v IX. stoletju; včasih je bilo takih krajev še več, a v XVI. stol. moremo zaslediti blizu 900 kosezov, od tega okr. 425 na Koroškem, okr. 350 v sami Celovški kotlini, v široki okolici Krnskega gradu. Kosezi so vse do XIII. stoletja zavzemali posebno mesto sredi med fevdalci in podložniki in predstavljali v tem času sloj, povsem svojski za slovensko fevdalno družbo. Od fevdalcev jih je delilo to, da niso imeli zemljiškega gospostva, od podložnikov, da v ta gospostva niso bili vključeni; pa tudi navadni svobodnjaki niso bili, ker so imeli svoje posebno sodstvo, torej tudi pravo, svoje posebne vojaške dolžnosti in ker so bili izredno ozko povezani z vojvodo. Dejstvo, da so prav oni ohranili po letu 820 pravico, da odločajo o novem vojvodi

Slika 3. Stran iz St. Gallenskega rokopisa

v imenu dežele — domneva, da bi se nosilec obreda še v dobi fevdalizma menjaval, je namreč povsem neverjetna — dokazuje, da so že v slovenski Karantaciji predstavljali posebej strnjeno in notranje povezano telo v volilnem zboru velikašev. Prav te značilnosti, ki jim spričo njihove izjemnosti ne moremo iskati izvora šele v razvoju fevdalne družbe na Slovenskem, pa so sila podobne značilnostim družinikov pri raznih slovanskih ljudstvih v Vzhodni Evropi. Zato smo upravičeni prav v kosezih iskati družinike karantanskega kneza, o katerih nam skopi viri sicer nič ne poročajo. In spet je dejstvo, da je imela po poročilih tako imenovanega Nestorjevega »Letopisa« v Kijeviski Rusiji prav knežja družina odločilen vpliv pri izbiranju novega vladarja. Po vsem tem moremo reči, da se najstarejša oblika ustoličevalnega obreda tako skladno uvršča v karantanski družbeni red v času svobodne karantanske kneževine, da je povsem nepotrebno kakršno koli iskanje izvora tega obreda v nekih izjemnih anekdotičnih dogodkih ali kombinacijah.

Končno še vprašanje, kako da je ta obred, sicer res glede oblike nekoliko spremenjen, mogel preživeti uveljavljenje zrelega fevdalizma na Slovenskem od 3. desetletja IX. stoletja naprej in tako postati čudna izjema v vsej fevdalni Evropi? Odgovor: Prav zato, ker je uveljavljenje fevdalizma na Slovenskem v resnici izjemen primer, ker fevdalizem pri nas ni zrasel iz dovršenega notranjega razkroja predfevdalne in zgodnjefevdalne družbe, marveč je bil vnesen v že dozoreli obliki od zunaj, ob čemer so domačo družbo kot celoto prekrili frankovski fevdalci kot nova višja plast. Ta družbeni razred je prekril zametke domačega razreda fevdalcev, in dasi ni bistveno spremenil njegovih formalnih pravic, je toliko bolj bistveno spremenil njihov dejanski družbeni položaj. Prerezal in preprečil je njihovo dozorevanje in prav s tem dejansko napravil iz njih nekaj povsem novega, česar fevdalizem drugod ne pozna. Maloštevni tuji fevdalci pa se prav v ogorčenem razrednem boju v času najhujšega fevdalnega zasušnjevanja slovenskega svobodnjaka po 820 v Karantaciji niso mogli odreči vsakršni opori v okviru domačega prebivalstva. Oprli so se na koseze, ki so kot nekdanji družiniki karantanskega kneza predstavljali v nastajajočem domačem razredu fevdalcev prilično sklenjeno telo, in jim pustili njihove stare pravice; tako se je med temi pravicami mogel ohraniti tudi ustoličevalni obred preko velikega zgodovinskega preloma v začetku IX. stoletja.

*

Tako se moremo obrniti spet k obredu XI. stoletja in k njegovemu nadaljnjemu razvoju do oblike, ki sem jo opisal na začetku v zvezi z ustoličenjem Ernesta Železnega. Nastanek prvega opisa obreda v XI. stoletju je zvezan prav s prvo njegovo težko krizo. Okr. l. 1000 je bil fevdalizem na Koroškem že ustaljen, fevdalci

obkroženi s številnimi oboroženimi hlapci; podpora kosezov jim ni bila več potrebna, pač pa so občutili vojvode, ki so prihajali na Koroško iz tujine, proti kmečkemu obredu že odpor. Vsaj trije zapored se sredi XI. stoletja niso dali ustoličiti, marveč so brez tega prejeli deželo v fevd od vladarja. Toda koroško visoko plemstvo — po rodu tuje, pa vendar v deželi že zakoreninjeno — ki je zahtevalo postavitev vojvode iz lastnih vrst, teh tujcev ni priznalo, pri čemer je izkoriščalo prav neupoštevanje ustoličevalnega obreda. Ta povezava obreda z interesi visokega plemstva in zmaga domačega plemstva s postavitvijo Eppensteina Liutolda za koroškega vojvodo leta 1077 sta tokrat rešili obred pred propadom.

Z zmago domačih vojvodskih dinastij — Eppensteincev 1077 do 1122, Spanheimcev 1122 do 1269 — ki so si poslej pridobile Koroško kot svoj dedni fevd, pa se je gledanje letih na obred začelo kaj hitro spreminjati. Pa tudi pojav novih skupin v kmečkem prebivalstvu, ki so imele nekatere pravice, podobne koseškim, je pospešilo razkroj koseških pravic, ki jim je spričo ustalitve fevdalizma in pojava novega nižjega plemstva — vitezov in ministerialov — zmanjkala družbena podlaga. Čemu še vedno omejevati prevzem dedne vojvodine po volitvi vsakega novega vojvode? Zakaj ne omiliti kmečkega značaja obreda z novimi fevdalnimi elementi? Sredi XII. stoletja je izginila koseška volilna veča, podelitev v fevd se izvršuje poslej pred ustoličenjem, ustoličenje se spremeni le še v formalno izročitev oblasti, v posebno obliko poklonitve že pravno veljavnemu novemu vojvodi. Obred se prepleta in družni z novimi izrazito fevdalnimi obrednimi elementi. Okrog leta 1500 vključujejo koseze že neposredno v zemljiška gospostva, začno se stapljati s podložniki, kar se zaključí do XVI. stoletja.

Fevdalni razred pa je čutil odpor tudi še do tako spremenjenega kmečkega obreda. Vojvode so hoteli število obveznih ustoličenj čim bolj omejiti. Vsaj okr. 1286, če ne morda že prej, se je uveljavilo načelo, da je ustoličenje potrebno le za prvega člana nove vojvodske dinastije. V tej drugi krizi obreda pa mu je priskočila na pomoč nova družbena sila, novo deželno plemstvo, zrastle iz ministerialov in vitezov, ki je zahtevalo od vsakega vojvode ob knežjem kamnu potrditev svojih pravic. Zaradi te povezave je čast obreda znova zrastle, deželnemu plemstvu pa se je posrečilo v zvezi s spori okrog oblasti nad Koroško med Habsburžani in njihovimi tekmeči po letu 1355 res uveljaviti znova za vsakega novega vojvodo obveznost ustoličenja na knežjem kamnu.

Ko pa si je deželno plemstvo okr. 1410 priborilo v obliki svojega deželnega zbora, deželnih stanov, svoje lastno pravno telo, v katerem so mogli fevdalci braniti svoje pravice neodvisno od »kmečkega« obreda, je ta po letu 1414 dokončno propadel. Ernestov sin, cesar Friderik III., ki je smatral, da je kmečki obred preveč poniževalen za njegovo dostojanstvo in ki

se je hotel osvoboditi takih pokrajinskih posebnosti in s tem okrepiti svojo oblast, se je konec leta 1445 po daljšem pogajanju s koroškimi deželnimi stanovi oprostil dolžnosti, da bi se moral podvreči temu obredu. Tako je dokončno odpravil zadnje ostanke obreda pri knežjem kamnu. Na njegovo izpolnitev je resno mislil le še cesar Maksimilijan, ki se je tudi sicer v svoji politiki večkrat opiral na kmečke težnje, da bi laže lomil odpor deželnih stanov proti zahtevam po izrednih davkih. Fevdalni obred pri vojvodskem stolu pa se je nekajkrat vršil tudi še pozneje do XVII. stoletja, dokler se tudi poklonitev koroškega plemstva novemu vladarju oziroma njegovemu zastopniku ni dokončno umaknila v stanovski dvorec v Celovcu.

*

V tem pregledu sem poskusil podati seveda le nekaj temeljnih črt preiskave, ki jih zasleduje moja knjiga. Pri tem se seveda zavedam, da je tudi po njej vrsta vprašanj ostala še vedno premalo jasna in premalo trdno ugotovljena. Sicer je pa v znanstvenem delu vedno tako, da vsak napredek pomeni le stopnico, za katero se dviga že nova. Zato naj mi bo za zaključek dovoljeno podčrtati, da sem imel v letih študija za to knjigo predvsem tri namene: razrešiti vprašanje virov in s tem ustvariti trdno podlago za rešitev vprašanja samega obreda, vnesti v dosedanjo vse preveč statično pravno in etnografsko obravnavanje obreda več razvojnega zgodovinskega prijema, in končno, pokazati na konkretnem, že toliko obravnavanem primeru naše preteklosti, kako more sociološka metoda historičnega materializma v resnici prinesiti mnogo trdnejše, širše in bogatejše izsledke, kakor vsaka druga metoda zgodovinarjevega dela. Soditi, koliko sem pri tem delu uspel, bodisi metodično, bodisi v svojih konkretnih rezultatih, pa ni več moja stvar, marveč pravica in dolžnost znanstvene kritike, ki sem ji svoje delo dal v razpravo.

Bogo Grafenauer

OPOMBE

1. Na prošnjo uredništva »Kronike« sem napisal tale povzetek svoje knjige *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev* (Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za zgodovinske in družbene vede. Dela 7. Inštitut za zgodovino. Sekcija za občeno in narodno zgodovino. Dela 1, Ljubljana 1952. 80, 624 str.), vendar z izrečnim pridržkom, da ta povzetek uredništva »Kronike« ne odveže od lastne ocene mojega dela. Ne zdi se mi namreč pravilno, da bi s svojim poročilom tako oceno nadomestil sedaj, ko so rezultati že v celoti dostopni znanstveni kritiki in tako na nek način omejeval — in to celo v zgodovinskem časopisu — njene možnosti, pravice in dolžnosti, presojati moje delo. Prav zato sem si mogel dovoliti povzetek, ki ni samo povzetek že izišle knjige, marveč poskuša v nekoliko drugačni, za bralca morda plastičnejši obliki povezati rezultate, ki so za osrednjo problematiko najvažnejši, dočim so drugi le mnogo krajše zajeti. — 2. Črke *x*, *y* in *z* označujejo v te vrste genealogijah virov rokopise, za katere pokaže proučevanje ohranjenih rokopisov, da so nekdanj obstajali, sedaj pa so izgubljeni ali propadli.

SLIKE IZ BRKINOV

I

Brkini in turizem

V mejah predvojne Slovenije je bil malokdo natančneje poučen o tistem delu Slovenskega Primorja, ki ga imenujemo Brkine. Pač, v zemljepisu bolj utrjeni so vedeli, da so nekje ob meji Istre, v sosledstvu Čičarije. Da je to gričevnat svet, ki se razprostira med Rodikom, Artvižami, Harijami in Pregarjami, da so Brkini po geološki gradbi iz fliša, da so precej odmaknjeni od prometa, da se v njih skriva marsikatera zgodovinska zanimivost itd. — v take podrobnosti pa so bili uvedeni le redki.

Turisti so že davno ugotovili, da Brkini niso brez privlačnosti. Planincem in drugim ljubiteljem neokrnjene narave iz Trsta in okolice so bili nekateri kraji, tako zlasti Sv. Socerb nad Artvižami (817 m), Rodik z vrhom Čukom in drugi priljubljena izletišča. Prav pionirji tržaškega slovenskega planinstva (dr. Matija Pretner in dr.) so se zbirali že pred prvo svetovno vojno pri Sv. Socerbu, od koder se jim je razgrnilo obzorje, kakršnega ni kmalu v bližini. Starejši ljudje iz Artviž se teh izletnikov še živo spominjajo; kaže, da je morala biti med njimi in izletniki globlja povezava: v obojestranskem demokratičnem nastrojenju, v pesmi, šali in smehu. — Priložnostne izletnike so sprejemali od nekdanj tudi jugovzhodni Brkini, predvsem iz smeri Reka—Ilirska Bistrica.

Fašistična okupacija in druga svetovna vojna pomenita za Brkine tudi v izletništvu zastoj. Malo so se menili za pokrajino nekje bogu za hrbtom njeni politični gospodarji, še manj so jim bili mar njeni prebivalci — schiavi maleddi.

In danes? Treba je napraviti idejno in praktično prelom s polpreteklostjo in dati Brkinom, kar potrebujejo (gospodarska in kulturna krepitev), črpati pri njih, kar jih nič ne stane, ima pa svojo ceno s koristmi zanje — v turizmu n. pr. pokrajinske mikavnosti, razgledišča nemajhnega estetskega užitka, narodopisne posebnosti in podobno.

Oglejmo si in pretehtajmo zaradi ocene stanja nekaj odločilnih činiteljev.

Pogled na Artviže